

Jan Hellner.

Minnesord efter begravningstjänsten den 5 juli 2002.

1. Jan Hellner började sin juridiska bana vid Uppsala universitet. Dekanus vid den juridiska fakulteten i Uppsala, som inte själv kan närvara här i dag, har bett mig säga några ord på uppsalafakultetens vägnar. Det vill jag mycket gärna göra eftersom jag kände Jan sedan 1950-talet, alldeles särskilt väl sedan jag under åren 1964-68 själv tillhörde den juridiska fakulteten vid Stockholms universitet.

När jag yttrar mig tillåter jag mig också, efter samordning med professor Sandgren som just yttrat sig på stockholmsfakultetens vägnar, att vidga horisonten genom en inriktning på Jan Hellners allmänna betydelse, helt oavsett fakultetsanknytningar.

Matrikeln över de juris studerande i Uppsala ger besked om att Jan Hellner kom väl rustad när han i januari 1937 började sina juridiska studier. Tre studentbetyg noterades i matrikeln, nämligen latin, historia och engelska. Jan hade betyget A i samtliga.

Den 1 oktober 1940 tenderade han obligationsrätt för Vilhelm Lundstedt. Jan fick betyget AB som han för övrigt erhöll i de flesta ämnen under den s.k. andra halvan av juristutbildningen; detta var vid en tid då överbetyg, i varje fall i form av AB, var ovanliga.

Man kan fråga sig om Jan Hellner tog bestående intryck av Uppsalaskolan inom rättsfilosofin med Lundstedt som den mest uttalade företrädaren. Jag gissar att han gjorde det på så sätt att Jans senare verksamhet i så hög grad kom att präglas av vilja till genomsyn av juridiska begrepp i kombination med en funktionell och rationell hållning till rättsliga lösningar.

2. Jan Hellners samlade insatser som rättsvetenskapsman blev enorma. De kan delas upp i tre delar.

Den första delen består av insatser med traditionell rättsvetenskaplig inriktning i form av monografier, läroböcker och uppsatser. Dessa insatser var samtidigt av mycket varierande slag. Variationsrikedomen kan belysas genom nämnande av några verk: Den inträngande doktorsavhandlingen *Obehörig vinst, särskilt utanför kontraktsförhållanden* (1950). Det monumentala verket *Försäkringsrätt* (1959) – ursprungligen avsett som lärobok – varigenom både försäkringsrättens allmänna problem och olika försäkringsområden fick en både teoretisk och praktisk genomlysning utan tidigare motsvarighet i Sverige. Inte bara lag och rättspraxis utan även försäkringsvillkor och deras tillämpning belystes. Boken kom att innebära ett lyft för försäkringsjuridiken i Sverige på ett sätt som bör ha

överträffat de förväntningar man kan ha haft på Jan Hellner som innehavare sedan 1953 av den nyinrättade professuren i försäkringsrätt. Även om Jan stannade på denna professur till sin emeritering, vidgade han sina rättsvetenskapliga insatser till hela förmögenhetsrätten.

En lärobok *Köprätt* (1961, fr.o.m. 1989 utgiven som *Speciell avtalsrätt I, Köprätt*) är ett exempel av helt annan art. I begränsat format gavs här en pedagogiskt skicklig framställning av huvudprinciperna för rättsområdet. Boken *Skadeståndsrätt* (1972), som hade närmare anknytning till professuren, har kommit att bli både en lärobok och ett standardverk för praktiskt bruk med en genomlysning av ämnet liknande den i boken *Försäkringsrätt*. Ett senare verk, *Speciell avtalsrätt, Kontraktsrätt I och II* (1983-84, senare utgivna som *Speciell avtalsrätt II, häfte 1, Särskilda avtal, och häfte 2, Allmänna ämnen*) imponerar genom författarens skickliga genomlysning av olika avtalstyper ur två synvinklar dels med tanke på varje avtalstyp för sig, dels med tanke på gemensamma frågor om hävning, prisnedsättning, skadestånd etc. En annan mindre bok *Kommersiell avtalsrätt* (1986) kan ses som ett sakkunnigt komplement till Jan Hellners författarskap om olika avtalstyper.

Jan var i sin rättsvetenskapliga verksamhet en framstående företrädare för ett rättsjämförande synsätt med uppmärksammande av rättsläget i andra länder inom området för sin professur liksom när det gällde internationell köprätt och obligationsrätt. Strömmen av uppsatser om rättsjämförande ämnen vittnar om detta förhållande, liksom den *Julskrift* med sin "årsproduktion" av uppsatser som han hade för vana att under de senaste trettio åren av sitt liv tillstålla kollegor och vänner.

En *andra del* av Jan Hellners insatser består i hans verksamhet som lagstiftare. Efter att ha förordnats som ensam utredningsman framlade han ett förslag till rättssociologisk undersökning av skadeståndsrätten (SOU 1969:58), som dock aldrig blev förverkligat men som förtjänar nämnas för den okonventionella inriktningen. Som ensam utredningsman, låt vara omgiven av experter och sekreterare, framlade han 1972 förslaget till den första konsumentköplagen (SOU 1972:28) och 1974 förslaget till den betydelsefulla jämningsregeln i 36 § avtalslagen (SOU 1974:83). Samma år hade han också presenterat förslaget till ny räntelag (SOU 1974:28). Som ordförande i försäkringsrättskommittén spelade han också den ledande rollen vid utarbetande av förslaget till konsumentförsäkringslag (SOU 1977:84). Alla dessa förslag ledde till lagstiftning. Däremot förverkligades aldrig det förslag till ny, allmän köplag som Jan Hellner framlade (SOU 1976:66). Också nu var han ensam utredningsman även om Hjalmar Karlgren deltagit som medutredare i början av arbetet. Lagförslagets öde påverkades av väntan på en ny, internationell köplag, men det kom att spela en inte obetydlig roll i senare lagstiftningsarbete.

Jan Hellners lagstiftningsinsatser var sannerligen intensiva under 1970-talet. De präglades av hans strävan efter socialt rimliga avvägningar mellan olika parter och funktionellt välfungerande rättsregler. Han spelade en ledande roll, man kan nog säga den ledande rollen, för framväxten av den konsumentskyddande lagstiftningen. Hans självständighet gjorde det för övrigt naturligt att han på försäkringsrättens område inte drog sig för ståndpunkter som i vissa delar inte stämde överens med önskemål från försäkringsbolagen, som bekostade hans professur.

Den *tredje delen* av Jan Hellners rättsvetenskapliga gärning består i hans insatser för att utveckla den traditionella rättsvetenskapens ämnesval och metoder. Han var öppen för nya metoder inom rättssociologi, rättsekonomi och systemteori, dock alltid med kritisk överprövning. Hans rättsteoretiska intressen fick särskilt stort utrymme under de senaste decennierna av hans liv. Han åstadkom då två storartade pionjärarbeten *Lagstiftning inom förmögenhetsrätten* (1990) och *Metodproblem i rättsvetenskapen. Studier i förmögenhetsrätt* (2001). Dessa böcker förutsatte stor lärdom och överblick av svenska och utländska rättskällor samt framförallt en förmåga till djupgående analyser. Det är märkligt att han vid 84 års ålder kunde slutföra den senare boken, eftersom hans hälsa påverkades alltmera av den bristande kapaciteten hos den enda lunga som han hade kvar efter tuberkulos i ungdomen.

Man kan dock inte påstå att Jan Hellner var någon skolbildare. I stället var han öppen för olika perspektiv och metoder under förutsättning att de gav goda resultat.

Vid en samlad bedömning av de tre delar vilka jag delat upp hans verksamhet är det knappast möjligt att finna någon annan under 1900-talet i Sverige som åstadkommit en lika mångfacetterad och betydelsefull rättsvetenskaplig insats. När jag inom kort tid efter dödsfallet kunde meddela en kollega vid juridiska fakulteten i Oslo att Jan Hellner hade avlidit, dröjde det inte mera än någon timme innan det kom en fråga från kontorschefen vid fakulteten om tidpunkten för begravningen. Kontorschefen skrev att Jan Hellner betytt mycket för många i Oslo. Ett starkt uttryck för uppskattningen av hans gärning är det förhållandet att høyesterettsjustitiarius, förutvarande professorn Carsten Smith, liksom professor Tor Falkanger kommit till Stockholm för begravningen i dag.

Jan Hellner blev känd som ledande rättsvetenskapsman inte bara i Norden utan i många länder, bl.a. i U.S.A., alldeles särskilt i skadeståndsrätt och försäkringsrätt.

3. Jan Hellner var som rättsvetenskapsman lidelsefri. Som personlighet vid sidan av sin yrkesroll hade han dock säkert starka känslor, i mycket präglade av hans livslånga bekymmer i efterdyningen av tuberkulosen. Jag vill bara understryka två personlighetsdrag med mänsklig anknytning till yrkesrollen.

För det första hans hjälpsamhet mot yngre forskare, något som jag själv särskilt under min tid i Stockholm har goda minnesbilder av.

För det andra en mera apart minnesbild, nämligen av hans förmåga till koncisa språkliga formuleringar när han ville kritisera en företeelse.

Välkända är hans kritiska omdömen om termerna "doktrin" eller "rättsdogmatik" i hans önskan att befrämja vidgade ämnesval för rättsvetenskapen utöver den snäva uppgiften att fastställa vad som är gällande rätt. Enligt vad Jan Hellner skrivit i flera sammanhang kunde dessa termer föra tankarna till att rättsvetenskapen skulle ägna sig åt uttolkningen av vad som står i heliga böcker. På samma linje ligger omdömet att en professor som rättsvetenskapsman bör ägna sig åt andra uppgifter än att främst tolka dåliga lagar vilka han kanske själv författat. Ett muntligt omdöme av annat slag var konstaterandet att det, när jurister börjar tala om moral, detta kunde vara ett uttryck för att det inte tillräckligt väl analyserat det juridiska problemet.

Hans omdömen kunde också vara skämtsamma. Ett exempel i mycket litet format utanför rättsvetenskapen. När jag en gång för några år sedan frågade honom om han lagade mat svarade han lakoniskt med den ibland övertydliga diktion, som gör att den som läser repliken kan höra hans röst: "Jag tinar."

Jan Hellner fick aldrig något av de stora juristpriser, som blivit på modet under de senaste decennierna och som han självfallet borde fått vid en helt fri prövning. När han någon gång föreslogs, avböjde han genast att komma i fråga. Som en kollega kommenterade saken var Jan Hellner en person som inte tog emot men däremot anlätades för att dela ut priser.

Det känns tomt och egendomligt när Jan Hellner, som under åtskilliga decennier varit den tongivande företrädaren för svensk rättsvetenskap, nu är borta.

Anders Agell